

צ'בזטי מזהר"י
שיחות הר"ן

שיחה יד

עם
ביאור חברותא
ללימוד בעיון

אני מקנא מאד איש כשר

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מח גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(ה"מ שמו שמוח)

שיחות הר"ן סימן יד

מונהג על פי דפוס ראשון שנת תקעה שהדפיס מוהרנ"ת בסוף ספורי מעשיות בשם ליקוטי מוהר"ן

אני מקנא מאד איש כשר. שקורין (ערליכר יהודי). כי נדמה שחולך בן אדם עם דקין וכרכשות ואברים כשאר כל העולם. ואעפ"כ. באמת הוא ענין אחר לגמרי. כי איש כשר יקר מאד. אשרי לו. והעיקר הוא הרצון והכיסופין, ואעפ"פ שאין לצאת בזה. (כמבואר במאמר ויהיו נא פי שנים) כי צריכין להוציא מכה אל הפועל דווקא. כי אעפ"פ שאונם רחמנא פטרי'. עם כל זה. זהו למי שרוצה לצאת חרוב. אבל צריך שלא לקרר דעתו בזה. במה שהוא פטור מחמת האונם. רק לעשות עבודת ה' בפועל (כמבואר כל זה במאמר הנ"ל, ע"ש). אעפ"כ. גם זה טוב. כשאוחזין בזה. שאין רוצין לצאת עם האונם: רק שכוספו חזק ורצונו תקיף מאד לזכות לעשות עבודת ה' בפועל. וזה הרצון בעצמו טוב מאד ואם אעפ"כ הוא אנוס ואינו זוכה אל העבודה. הרצון הנ"ל בעצמו הוא טוב מאד:

אני מקנא מאד איש כשר

שיחות הר"ן אות יד

מקום זמן אמירת התורה
לא ידוע

פתיחה

רבנו אומר אני מקנא איש כשר דהיינו איש ישראל שהולך כל היום עם כסופים חזקים להתקרב לה' ית' ולעשות רצונו ולהמליך אותו על עצמו, כי הרצון הוא בלב ולא ניכר בחוץ, ע"כ הוא נדמה בחיצוניות מעשיו ככל שאר העולם, ועדיין לא זכה לשבר יצרו הרע אבל נלחם בו כל היום על כן באמת הוא עניין אחר לגמרי.

שיחות

אין

לקוטי הלכות

לק"ה ברכת המזון ד' אות כ' – עקר קדשת איש הישראלי ועקר עבודתו הוא רק הרצון והכסופין דקדשה, כמבאר בדברי רבנו ז"ל בכמה מקומות (סימנים לא, סו; שיחות הר"ן סימן יד). וכמו שאמר הוא ז"ל (בשיחות הר"ן גא): 'שלעבד את ה' אין מי שיתפאר בזה שיוכל לעבדו יתברך. ואפלו מלאך ואפלו שרף אינו יכול להתפאר בזה שיוכל לעבדו יתברך, רק העקר הוא הרצון והכסופין – שצריך להתגבר שיהיה לו תמיד רצונות חזקים וכסופין גדולים לעבודת השם יתברך וכו' וכמבאר שיחה זאת קצת בסוף ספורי מעשיות, עין שם. ויותר מזה שמענו מפי ז"ל, בעצמו, מגדל מעלת הרצון דקדשה שהוא עקר עבודת ה'. וכל העבודות תורה ותפלה ומצוות ומעשים טובים כלם כלולים בזה, ואי אפשר לזכות לשום דבר שבקדשה, כי אם על ידי זה, על ידי רצון וחשק והשתוקקות וכסופין וגעגועים חזקים, ולא ירפה את הרצון בשום אופן, רק כל מה שהמניעה מתגברת ביותר – יראה לגבר את עצמו בחשק וכסופין וגעגועים ורצונות חזקים ביותר ויותר, וכן לעולם, עד שיוזכה לגמור להוציא מכח אל הפעל את המצוה או הדבר שבקדשה שהוא רוצה. וכן אחר כך בשאר עבודות ודברים שבקדשה שירצה אחר כך עוד לעשות – יתגבר גם כן ברצונות חזקים. וכל מה שהמניעות והעכובים והבלבולים מתגברים יותר – יתגבר את עצמו ברצונות חזקים יותר עד שיוציא מכח אל הפעל, ויזכה גם לאותה המצוה והעבודה, וכן לעולם, כמבאר בהתורה "ויהי נא פי שנים" (בסימן טו): שהמניעה היא רק בשביל החשק. ואם יתגבר שיהיה לו חשק גדול כפי המניעה – בודאי ישבר המניעה. נמצא, שעקר ההתחזקות להתגבר על המונעים מהקדשה, הוא רק הרצון והחשק. וזהו עקר ההתפארות, מה שהשם יתברך מתפאר עם כל אחד מישראל, שעקר ההתפארות מהעצות והעקשנות שלהם, שעל ידי זה עקר קבלת התורה, שהיא כלל ההתפארות כנ"ל (אות יב). ועקר העצות והעקשנות הוא בהרצון, שצריך האדם שרוצה לזכות בעבודת ה' שיהיה עקשן גדול ברצון – לבל יעזב ולא ירפה את הרצון משום מניעה בעולם, וזה עקר העקשנות דקדשה, וזה עקר התפארותו יתברך מה שהוא יתברך מתפאר בעבודת ישראל, כי באמת עקר ההתפארות הוא רק מה שהשם יתברך מתפאר עם הרצון והחשק והכסופין דקדשה של כל אחד מישראל, מה שכל אחד מישראל לבו בוער תמיד ברצון חזק לזכות לעבודת ה' באמת. וזה עקר התפארותו יתברך שמו, כי העבודה בעצמה אינה יקרה כל כך, כי הכל מאתו יתברך, כמו שכתוב (איוב מא, ג): 'מי הקדימני ואשלם' וכו'. ואי אפשר לנו לעשות שום דבר שבקדשה, ולא להנצל משום עברה, כי אם על ידי ישועתו יתברך, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סכה נב): 'בכל יום יצרו של אדם מתגבר, ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו היה נופל בידו'. ועל כן עקר ההתפארות הוא רק בהרצון, מה שכל אחד מישראל רוצה ברצון חזק לעבדו יתברך, וכפי התגברות הרצון שמתגבר כל אחד לכסף להשם יתברך ברצון חזק – כמו כן זוכה לעבודת ה', וכמו כן השם יתברך מתפאר עמו, כי עקר ההתפארות הוא העצות והעקשנות של ישראל, מה שאיש הישראלי הוא עקשן גדול בעבודת ה', שזהו עקר התפארותו יתברך כנ"ל.

קושיות

א. צ"ע מדוע תפס דווקא איברים אלו? ונ"ל שרמזו לתאוות אכילה, וקמ"ל שאעפ"כ נקרא ירא שמים ואיש כשר ואע"פ שבתורה ס' אות ו' ^א 'מגנה אותם ואומר עליהם שהם יושנים את חייהם אבל גם שם אעפ"כ מכנה אותם אנשים כשרים ויפים. ונראה כי העיקר זה הכסופים להיות איש כשר, בתנאי שבאמת רוצה ולא שמתכוון לצאת בזה לבד.

^א עד יט אלול תשנ"ו ירושלים ואומן.

בסוגיית חשב לעשות מצווה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, נעורתי במאמרים מגליון סביב לשלחן וירא תשעג

^ב תורה ס' אות ו' – ...כי יש בני אדם שישנים את מיהם, ואף שנדמה להעולם שהם עובדים את השם, ועוסקים בתורה ובתפלה, אף על פי כן כל עבודתם אין להשם יתברך נחת מהם, כי נשאר כל עבודתם למטה, ואין יכול להתרומם ולהתעלות למעלה. כי עקר החיות הוא השכל, כמו שכתוב (קהלת ז): החכמה תחיה את בעליה. ובשהעבודה היא עם שכל, משימין בה חיות שתוכל להתעלות, אבל בשנופל

ב. צ"ע מדוע רבנו מקנא בו. ואם בגלל שכלפי חוץ לא ניכר מעלתו הרי גם הצדיק מבואר בתורה קטז תנינא שלא ניכר כלפי חוץ מדרגתו אדרבה נדמה לאיש פשוט כמו א"י שנדמית ככל הארצות. וכן מבואר בתורה רמג שהצדיק הגדול אין רואים בו שום קדושה ופרישות וכמו שיר השירים שהוא קדש קדשים אע"פ שפשוטו של מקרא נדמה לקל. ונראה שמקנא בו שעובד את ה' ית' עם יצר הרע כמבואר בתורה מט תנינא¹

ג. ואם אעפ"כ הוא אנוס ואינו זוכה אל העבודה. הרצון הנ"ל בעצמו הוא טוב מאד – משמע דיעבד וצ"ע ראה מה שכתב המהר"ל² על המשנה באבות יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב – ומבאר הטעם כי המתנועע אל הדבר יותר מחובר אליו ממה שמחובר אליו כשהוא אצלו, ולפ"ז אדרבה הכסופים הם במעלה יותר מהמעשה. התירוץ נראה כי העבודה שעליה מדבר רבנו היא התשובה ומעשים טובים שעליהם מדבר המהר"ל³. דהיינו שבוודאי הכסופים לעשות תשובה הם לא יותר במעלה מהתשובה עצמה שהרי קודם התשובה אין לו הויה כלל ביחס לאחרית התשובה כמבואר בתורה ו'.⁴

ד. דברי המהר"ל הנ"ל צ"ע כגון שרוצה לבוא לצדיק האמת בוודאי לראות אותו ולהיות במחיצתו ולשמוע תורה מפיו זה הרבה יותר מועיל מהכסופים לבוא אליו שאע"פ שהם במעלה נפלאה אבל רק שעל ידם נעשה לו כלים שיועילו לו כשיבוא בפועל. נראה שצריך לחלק בין החיבור אליו לבין התועלת שמקבלים ממנו, כי החיבור אליו הוא רק חלק מהתועלת וכנ"ל.

ה. עוד בקושיא הנ"ל דמשמע שהעבודה גדולה מהרצון, צ"ע מכמה מקומות שרבנו בעצמו אמר להפך כגון שיחות הר"ן נא⁵ שלפי גדול ה' ית' אפילו מלאך ושרף אינו יכול להתפאר על זאת שיוכל לעבד אותו יתברך, רק העקר הוא הרצון. ובהרחבה יותר ראה לק"ה ברכת המזון (ד' כ') הנ"ל (במדור השיחות) שם מאריך בגודל מעלת הכסופים אפילו יותר מהמצווה עצמה כי הם שלימים יותר מהמצווה שאפשר שיש בה פניות. וכן אמר בהלכות ערב ג' א"ו⁶ וכן איתא בר' צדוק⁷ והבני יששכר⁸ שגדול מעלת הרצון לקיום המצווה

לבחינת מחין דקטנות, בחינת שנה, אין יכול להתעלות למעלה. ויש שנפלו לבחינת שנה, על ידי תאוות ומעשים רעים. ויש שהם אנשים פשרים ויפים, רק שנפילתם הוא על ידי אכילה. כי לפעמים כשאוכל האדם מאכל שלא נתברר עדין למאכל אדם, על ידי זה נופל מחו לבחינת שנה. כי כמו שבגשמיות, יש מאכלים שמרבים שנה, ויש שממעטים שנה, כמו כן ברוחניות, יש מאכלים שלא נתבררו, שמפילין לבחינת שנה. וכשאוכל בקדשה ובטהרה, אזי הוא בחינת: לחם הפנים, כי השכל הוא הפנים, כמו שכתוב (קהלת ח"א): חכמת אדם תאיר פניו. אבל כשאין אכילתו בקדשה, אזי אובד פניו, היינו השכל, ונופל לבחינת שנה.

¹ תורה מט תנינא – ... והוא מעלה גדולה, כשיש עדין יצר הרע להאדם, כי אז יכול לעבד אותו יתברך עם היצר הרע דיקא, דהיינו לקח כל ההתלהבות והחמימות בתוך עבודת השם, דהיינו להתפלל ולהתחנן בחמימות והתלהבות הלב וכיוצא. ואם אין יצר הרע להאדם, אין עבודתו שלמה כלל.....

² עיין מהר"ל בספרו דרך החיים על אבות פ"ד משנה יח – יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מפל חיי העולם הבא – יש לך לדעת אין התשובה ומעשים טובים הם יפים מכל חיי העולם הבא והוא דבר עמוק, וזה כי מצד התשובה ומעשים טובים אשר הם בעולם הזה האדם מתעלה מן עולם הזה הגשמי להיות אל הש"י, והנה מתנועע האדם אל הש"י כאשר האדם הוא בעל תשובה ואשר הוא מתנועע אל דבר הוא נחשב עמו לגמרי ביותר, כי המתנועע אל הדבר הוא מצד הדבר שאליו הוא מתנועע כאלו הוא דבר אחד עם מי שאליו התנועה. וכבר רמזו חכמי אמת דברים אלו בפרק כל כתבי (שבת קי"ח, ב') אמר ר' יוסי יאה חלקי עם המתים בדרך מצוה עד כאן, ולמה אמר עם המתים בדרך מצוה ולא עם עושי מצוה. אבל המתים בדרך מצוה הנה הוא מתנועע אל הש"י נחשב שהוא עם הש"י כי התנועה אל הדבר כאלו הוא אחד עמו, מה שאין כך מי שעשה כבר המצוה וקנה אותה הרי קנה המדריגה שיש לעושי מצוה אבל לא יאמר בזה שהוא מתעלה להתדבק בו יתברך לגמרי, אבל כאשר הוא מת בדרך מצוה והיה מתעלה להתדבק בו ומתוך זה הרי הוא מת הרי מתדבק עם הש"י. וכך הוא הדבר הזה בעצמו גם כן כי בעולם הזה שיש תשובה ומעשים טובים והאדם עושה המצוה תמיד לשוב אל הש"י, דבר זה נחשב יותר דבק עם הש"י מצד זה מכל חיי עולם הבא, שהדבר הזה מה שיש לו חיי עולם הבא כבר הגיע למדרגתו אשר ראוי לו בעולם הבא, ואינו דבר זה כמו שהוא בעל תשובה ומעשים טובים שהוא שב אל הש"י שמצד שהוא מתעלה אל הש"י הוא עם הש"י לגמרי. עכ"ל. וכעין זה כתב בספרו נתיבות עולם נתיב העבודה פרק ה' בענין שכר פסיעות.

³ שיחות הר"ן אות נא – ולעבד ה', איני יודע מי הוא שיוכל לומר שיעבד את ה' – לפי גדלת הבורא יתברך, מי שיועיל מעט מגדלתו יתברך, איני יודע איך יכול לומר שיעבד אותו יתברך. ושום מלאך ושרף אינו יכול להתפאר על זאת שיוכל לעבד אותו יתברך, רק העקר הוא הרצון, להיות רצונו חזק ותקוה תמיד להתקרב אליו יתברך. ואף-על-פי שהכל חפצים ורוצים לעבדו, אף-על-פי-כן אין כל הרצונות שווין. ויש חלוקים רבים ברצון. אפלו באדם אחד בעצמו בכל עת ובכל רגע יש חלוקים גדולים בין הרצונות. והכלל, שעקר הוא הרצון והכסופין שיהיה כוסף תמיד אליו יתברך, ובתוך כך מתפללין ולומדין ועושין מצוות. (ובאמת לפי גדלתו יתברך כל אלו העבודות אינם כלום רק הכל הוא בדרך "כאלו", כי הכל הוא כמו שחוק בעלמא כנגד גדלתו יתברך. בלשון אשכנז קלאמירשט).

⁴ לק"ה חו"מ ערב הלכה ג' אות א – א. כי עקר הוא הרצון, שצריך האדם להרגיל את עצמו לכסף ולהשתוקק ולהתגעגע בכל עת להשם יתברך ולתורתו ומצוותיו, ולהשתדל תמיד שיהיו לו רצונות טובים חזקים דקדושה. וכמו שאמר רבנו ז"ל בשיתותיו הקדושה עמנו באותה העת שגלה התורה הנ"ל, כי אז שמענו השיחה הקדושה הנדפסת בהשיחות הר"ן (סימן נא) המתחלת: 'עולם הזה אינו כלום, שמבאר שם עצם מעלת הרצון אל הקדושה, כי אמר רבנו ז"ל שעקר עבודת ה' הוא הרצון, כי לעבד ה' אינו יודע מי הוא זה שיוכל לומר שיעבד השם יתברך, ואפלו מלאך ושרף אינו יכול להתפאר שיוכל לעבד ה' וכו', רק העקר הוא הרצון להשם יתברך, ואף על פי שנדמה שהכל רוצים להתקרב להשם יתברך, כי הכל חפצים ליראה את שמו, אף על פי כן, לא מביאי שאין אדם אחד דומה לחברו בענין הרצון, כי אם גם באדם אחד אין יום אחד דומה לחברו בענין הרצון וכו', כמבאר שם, עין שם. וכן דבר מזה רבנו ז"ל כמה פעמים בכמה לשונות, שהעקר הוא רק הרצון והכסופין, שירצה ויכסף תמיד ברצון חזק לעשות רצונו יתברך באמת, ואם אף על פי כן, אינו זוכה, מה לעשות ויתגבר לכלי ההפסיד ולבטל הרצון, חס ושלום, רק ירצה יותר ברצונות חזקים יותר, ויתגבר ברצון חזק וכסופין גדולים לה' יתברך תמיד בכל עת לעולם ועד, כי העקר הוא הרצון:

אפילו יותר מהמצווה עצמה. ולכאורה צ"ע א"כ מה הכוונת רבנו שהמעשה בפועל טוב יותר מלהסתפק ברצון. ונראה פשוט שאין כוונת רבנו למעט בגודל חשיבות הרצון, אלא להגדיר את הרצון בעצמו, שכל מעלתו היא רק עד כמה שהוא רוצה לבוא לקיום, אבל כשבהרצון עצמו סומך שכבר יצא חובת העשייה כי הוא פטור או אפילו שמסתפק בזה שמעלה עליו הכתוב כאילו עשה זה חסרון ברצון עצמו, אם האמת היא שבהשתדלות יותר ע"י כח הרצון יכול כן לבוא למעשה.

ו. בברכות ו. חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. צ"ע כיון שנידון כמי שעשאה מדוע אמר כאילו, ולא אמר מעלה הכתוב שעשאה? ואם לא נידון כמי שעשאה אלא רק כאילו א"כ למאי נפקא מינה? עיין שו"ת חת"ס/ט"ו שדן בזה להלכה כגון המקדש על תנאי ונאנס האם נחשב שקיים את התנאי והיא מקודשת או כיון שלא קים בפועל אינה מקודשת. וכתב בשם הסמ"ג שנחלקו בזה ר"ל ור"י בירושלמי והלכה כר"י שהוא רק כאילו ולא נתקיים התנאי. ע"כ באונס נשאר הדבר כמו שהיה בקדושין אינה מקודשת ובגרשין אינה מגורשת, ובאתרוג/י שקבל עמ"נ להחזיר ונאנס אם משלם דמיו תלוי אם כיון שרצה לקיים המצוה יצא או לא יצא. עוד דנים/י בזה בסוטה יג: שמשא רבנו התחיל במצווה להביא את עצמו יוסף לקבורה בארץ ונאנס כי לא הורשה להכנס אליה, וע"כ נגמרה המצווה ע"י בני ונקראת על שמם, ומקשים הרי כיון שביקש לעשות ונאנס מדוע לא מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה כולה. עוד דנים/י בזה במעשה שקילל ירמיהו את אנשי ענתות שיכשילם הקב"ה בעניים לא

^י עיין ר' צדוק הכהן מלובלין בצדקת הצדיק אות י' יסוד בחובת האדם לבוראו, שעיקר תביעת הקב"ה מאתנו היא על הרצון ועל החשק, וכפי שנאמר (דברים ל, יד) "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפך ובלבבך לעשותו" בפך ובלבבך דווקא, כי הקב"ה דורש מהאדם את הרצון בפיו ובלבבו, וגמר המעשה הוא בסיוע ועזר ממעל. וזהו שנאמר "לעשותו" שאחרי שישתוקק האדם לקיים מצוות ה' יזכה לעשות הפעולה על ידו. ובדברי סופרים כותב רבי צדוק שמתעם זה מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה (קידושין מ). כי עיקר התביעה מן האדם היא הרצון, ואם חשב לעשות מצוה אזי אף היא תעמוד לחלקו לקץ הימים. ומוסיף רבי צדוק שלא זו אף זו, אלא אף אם נאנס ולבסוף לא עשאה, גם כן יטול שכרה כמבואר בחז"ל (ברכות ו). חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ולכך האריכה התורה בסיפור הכנסת אורחים של אברהם אבינו דוקא במקום שנראה כי לא קיים מצוה כה גדולה, להורות לבני ישראל כי דוקא היא חשובה לפני ה', משום שהרצון והתשוקה ערכם רב בשמים וראויים להיכתב לדור אחרון ובאריכות ע"כ (וראה בספר מפי ספרים וסופרים מה שהאריך בזה).

^ח בני יששכר (תשרי): והנה מה שהקב"ה מצרף למעשה מחשבתו של ישראל לטובה, מחמת שהם מוכנים בעצם אל הטוב, ועל כן חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו כאילו עשאה (ברכות ו.). הנה ודאי לאו כל אפיין שוין, דהגם שהעצם של כל אחד מישראל מוכנים אל הטוב, עכ"ז הנה יש לך שהוא מוכן לעשות התורה והמצוות בפשטות, ויש לך אדם שבהכנתו ובעצמיותו הוא מוכן לעשותו על דרך הסוד, ויש שהוא מוכן ליחודים וכיוצא, וזהו שאמר אצל הצדיק, שומר כל עצמותיו (הש"י) שומר כל העצמות של הצדיק) אחת מהנה לא נשברה (והתורה והמצוות שלא זכה לגמור בעשיה הנה הש"י משלם לו כאילו עשאו ולא די שמשלם לו כאילו עשאו על דרך הפשוט אלא גם זאת שמשלם לו כאילו עשאו בפועל בכוונות ויחודים על דרך הסוד) כיון שעצמותו של הצדיק מוכן לכך, הנה הש"י שומר כל עצמותיו עכ"ל.

^ט שו"ת חת"ס חר"מ א' ד"ה לפי הנלע"ד – אמרו חז"ל (ברכות ו') ע"א מי שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, הרי אמרין דאונסא כאלו נעשה מעשה בפועל, וקמ"ל הרמב"ם דזהו מחסדי הבורא ית"ש על עושי רצונו אבל לא מעיקור הדין, ועל זה כתב הסמ"ג שזהו פלוגתא ר"י ור"ל בירושלמי, ר"ל ס"ל אונסא כמאן דעביד דכיון דפטריה רחמנא ה"ל כאלו נעשה המעשה בפועל ובא ביום הראוי והרי היא מקודשת, וכן הספן כאלו העביר ספינתו ונטל שכרו משלם, וכן האשה שהיה לה לשמש אביו ולהניק בנו הרי היא כאלו שמשותו והניקתו וה"ז מגורשת וכרשב"ג, ולר"י אונסא כמאן דלא עבד ר"ל נהי דרחמנא פטריה, מ"מ אינו כמי שנעשה המעשה אלא כמאן דלא עביד, לא יחייבו האונס ולא יזכנו אלא כמו שהיה קודם התנאי, ואינה מקודשת ולא מגורשת בע"מ שתשמשו ותניק, וכן הספן לא יפסיד משלו ולא יזכה במעותיו של הלה. וקיי"ל כר"י לגביה ר"ל ומשום כן פסק הרמב"ם כנ"ל, ולזה נתכוון הסמ"ג בלי ספק, ומקום הניחו לי להתגדר בעה"י. ובוודאי נראה להסמ"ג דבקידושין לא שייך אבעיתו של ריש כלה, כיון דאונסא כמאן דלא עביד דמי לא שייך ספיקו, דהרי בקידושין לעולם אונסא כמאן דלא עביד דמי כמ"ש משנה למלך רפ"א ממכירה:

^י שם בשו"ת חת"ס הנ"ל – ובוה י"ל מה דפליגי הרא"ש ור' ישעי' שם בנאנס האתרוג, לר' ישעי' פטור לשלם דס"ל דכיון דבאתרוג צריך להחזיר האתרוג בעין, א"כ כיון שנאנס פטור, או משום דאונסא כמאן דעביד דמי וה"ל כאלו החזירו ויצא בו י"ח נמי למפרע, או אי אפי' אונסא כמאן דלא עביד דמי ולא י"ח למפרע מ"מ פטור מלשלם מסבת הר"ן פ"ק דקידושין הנ"ל דלא הוה שואל, וכן נוטה לשון ר' ישעי', אמנם הרא"ש ס"ל דנהי דבאתרוג מחמרין דלא סגי בהחזרת דמים, מ"מ לא גרע משארי ע"מ להחזיר דאם אי אפשר בהחזרת עצמו צריך להחזיר הדמים, וע"כ יחזיר דמיו וי"ח כאלו החזירו בעינא כנ"ל. ומלשון ש"ע סי' תרנ"ח ס"ד משמע אפי' חזרת דמיו לא מהני כשנאנס, ולא ידעתי מנ"ל הא. ויש לי להאריך הרבה בזה ואין כאן מקומו:

^{יא} כתב באתוון דאורייתא כלל י"ג ס' כלי חמדה פרשת כי תצא ס' ברכת אהרן על מסכת ברכות מאמר כ"ז ובפרדס יוסף פרשת צו ו' ב'. ומעתה כיון דהמצוה להעלות את עצמות יוסף הוא מצוה שבין אדם לחבירו דהיינו לטובת יוסף, וא"כ אם נאנס ולא עשאו אי אפשר לומר כאילו עשאו, דכיון דעשו זאת בני ישראל והם העלו את העצמות והו"ל כאומר למשה לא בעינא שהרי כבר הועלו עצמותיו ע"י אחרים ושוב אין צורך בהעלאתן ע"י משה וכיון שהוא רק התחיל והם גמרו נקראת המצוה על שמם,

^{יב} החיד"א בספרו כסא דוד דרוש א' ובס' שפת הנחל דרוש כ"ג ובקובץ הערות (להגר"א וורסמן) ביאורי אגדות סימן ג' כתבו להעיר מדברי הגמ' בבא קמא דף ט"ז ע"ב שביקש ירמיה מהקב"ה אודות בני ענתות רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנין כדי שלא יקבלו עליהם שכר, והרי מאחר שחשבו לעשות את המצוה אלא שנכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים נחשב כאילו עשו את המצוה שהרי נאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וא"כ למה לא יקבלו שכר שלם, בקובץ הערות הנ"ל מתרץ דמה שאמרו דחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה נחשב כאילו עשאה הוא רק לענין שנחשב כאילו קיים מצוה ה' ואנשי ענתות כיון שהיו רשעים גמורים וכשהיו נותנים צדקה ודאי לא כיונו לשם מצוה רק להתפאר לכן לא שייך שיקבלו שכר על המחשבה כאילו

הגונים כדי שלא יקבלו שכר, ומקשים הרי כיון שחשבו לעשות מצווה מדוע שלא יקבלו שכר כאילו עשו. עוד דנים^י בזה במי שמצא שהתפילין שלו פסולות שנחלקו בזה אם צריך כפרה. עוד^י בר"ה טז כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין בסופה ובתוס' שם שמדובר באונס וצ"ע כנ"ל ותרצו שלמעשה לא ערבבו את השטן לכן לא מועיל שרצו. עוד דנים^{טו} מהכתוב חנוכת הבית לדוד משמע שבניין בית המקדש נקרא על שם דוד המלך והרי הוא נצטווה שלא לבנות.

ז. החתם סופר חלק חו"מ סימן א' ובהגהות בנין שלמה מהגר"ש קלוגר וצ"ל על הרמב"ם הלכות מילה הקשו על כלל זה שחשב לעשות מצוה ונאנס נחשב כאילו עשה מדברי הירושלמי גיטין פרק ז' ה"ו ושם קידושין פרק ג' ה"ב "אונס כמאן דלא עבד אמרינן אונסא כמאן דעביד לא אמרינן" וא"כ מדוע איפוא נחשב למי שרצה לקיים המצוה ונאנס ולא עשה? ה"ה המצוה? החת"ס בחלק חו"מ סימן א' כותב שאכן דבר זה הוא מחסדי השם לעושי רצונו שיהיה נחשב להם כאילו נעשה מעשה בפועל ואין זה מעיקר הדין (עי' חידושי חתם סופר חולין דף פ"ז ד"ה וחיבו ר"ג, ובסוכה דף ל"א ע"ב). וכ"כ בשו"ת חתם סופר או"ח סימן נ"ד אלא שמחלק בין מצוות שבין אדם למקום שבו נחשב כאילו עשה ובפשוטות הסיבה דאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כשלא יכולים לקיים המצוה. אבל במצוות שבין אדם לחבירו כגון צדקה לא, וכ"כ בספר ברכת אהרן על מסכת ברכות מאמר כ"ז אות ב'. (עפ"י מאמר בגליון מסביב לשלחן וירא תשעג)

ח. רבנו מציין לתורה סו אות ה' שם מביא את הגמ' ברכות ו. בענין חשב לעשות מצווה ונאנס. וצ"ע הרי כאן מדבר על גמ' בב"ק כח: אונס רחמנא פטריה. והרי פטור הפירוש שרק לא חייב, ולא שמעלה עליו הכתוב כאילו עשה. ואיך יתכן שאיש כשר יקרר עצמו בה שהוא רק פטור. וא"כ מדוע רבנו מציין לתורה סו, ומדוע לא הביא רק את הגמ' בברכות ולא בב"ק.

ט. גם צ"ע מדוע בשניהם (בתורה סו ושיחה יד) לא מביא את הגמ' בקדושין מ.י. שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה. ואולי מצרפה למעשה רק כשיש גם מעשה. ואמנם כך משמע בהמקנה שפירש שמדובר בשני בני"א אחד חשב לעשות וחברו עשה והקב"ה מצרפם ונעשה על ידם ביחד מלאך מליץ מהמחשבה נשמתו ומהמעשה גופו. (הובא במתיבתא) אבל ראה שוטשנטין שם בשם המשך חכמה (שמות י ב"ג)^י שדוחה את הביאור שמדובר בצירוף מעשה בפועל, אלא שמימרא זו שווה למימרא הבאה שם שחשב לעשות מצוה ונאנס וכו', שהיא הפירוש על מימרא שהקב"ה

עשו המצוה. ויראוי לציין שבנימוק"י ב"ק דף ט"ז כתב שדווקא אם מכירים בו שאינו הגון אינם מקבלים שכר ע"ז אך אם אינם מכירים ואפשר שהוא הגון ודאי שמקבלים על כך שכר שהרי לשם מצוה נתכוונו.

י. עוד דנו האחרונים במי שנמצא תפילין שלו פסולים האם צריך כפרה, וכתבו דאין צריך כפרה עפ"י דברי הגמ' הנ"ל דחשב לעשות מצוה ונאנס מעה"כ כאילו עשה, כמבואר בס' אשל אברהם (בוטשאש) סימן ל"ב ובשו"ת לב חיים ח"ב סימן י' וקע"ו ובשו"ת חקקי לב יור"ד מ"ח ובשו"ת פרי השדה ח"ג קי"ז ובס' שלחן מלכים עמוד רפ"ז שו"ת מנחת יצחק ח"ב נ"ד ובשו"ת חלקת יעקב ח"ד סימן י"ג. ולא דומה למה שכתב בשו"ת פנים מאירות ח"א סימן ט' במי ששגג והניח תפילין של ראש על מצחו אם צריך כפרה, דשם שוגג גמור הוא שלא למד ההלכה ולא ידע שאין מקום תפילין של ראש על המצח. אבל בנידונינו יש לדנו כאונס, אולם יש שכתבו שצריך כפרה כמבואר בשו"ת מחזה אברהם או"ח סימן ה' ובשו"ת דברי יהושע ח"ב סימן ה'.

י"ד בשו"ת ישועות משה ח"ב סימן צ"ט כתב להסביר דברי הגמ' בר"ה ט"ז – כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה מ"ט דלא אעירבב שטן, ובתוס' שם מפרש בה"ג – לאו דמיקלע בשבתא, אלא דאתיליד אונסא. ובט"ז או"ח סימן תקפ"ה ססק"ז הקשה הרי אונס פטור רחמנא בכל מקום, אולם לפי מש"כ דאם נדרש תועלת מהזולת לא מועיל האונס, ה"נ במניעת תקיעת שופר אפילו באונס, אף דאין מענישין על ביטול המצוה, מ"מ לא הוי כאילו תקעו, דהרי חסר התועלת לערבב השטן, והרי השטן יקטרג בפועל ומוזה נצמח ממילא הרעה בסופה.

טו. היא קושיית השב יעקב ח"ב סימן י"ג מדוע בדוד נקרא על שמו ככתוב מזמור שיר חנוכת הבית לדוד הרי שלמה בנו גמר בניית המקדש דכיון דבנין בית המקדש הוא מצוה שבין אדם למקום וכיון שדוד חשב לבנותו אלא שנאנס ולא בנאו נקרא על שמו דמעלה עליו הכתוב כאילו בנאו. וכן מבואר במדרש תהלים ל' וז"ל – ואם חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה הקב"ה מעלה עליו כאילו עשה, תדע לך שהרי דוד חשב לבנות בית המקדש ואעפ"י שלא בנאו נכתב על שמו שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, וא"כ מה שלא אמר כן גם משה ע"כ דשם הוי מצוה שבין אדם לחבירו ולא שייך לומר שנאנס מעלה הכתוב כאילו עשה. (עי' שו"ת לב אברהם ח"א סימן קכ"ז).

טז. קידושין דף מ. מחשבה טובה מצרפה למעשה שנאמר (מלאכי ג-טז) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו", מאי "ולחושבי שמו"? אמר רב אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה.

י"ז שוטשנטין שם הערה 20 – יש שהיו רוצים לפרש "מחשבה טובה (הקב"ה) מצרפה למעשה" שהכוונה היא שכאשר הוציא האדם את מחשבתו הטובה אל הפועל אזי מקבל הוא שכר אף על המחשבה. (ולפי זה הנאמר בגמרא "מאי ולחושבי שמו וכו' ונאנס ולא עשה" הוא ענין נוסף שנאמר במחשבה טובה). אמנם מרש"י ד"ה מחשבה שעושה פירות ומד"ה מצרפה למעשה, מוכח שאין הפירוש כך. שהרי על מחשבה רעה נאמר שאין הקב"ה מצרפה למעשה, בניגוד למחשבה טובה, ורק כאשר עושה פירות – והפירוש לפי רש"י הוא שהוציאה לפועל וקיים מחשבתו – אז מצרפה למעשה ונפרעים ממנו אף על המחשבה. ומעתה, אם גם במחשבה טובה מה שמצרפה למעשה ומקבל עליה שכר הוא כאשר הוציא לפועל את מחשבתו, אם כן מחשבה טובה ומחשבה רעה דינם שוה, ולמה מחלקת הברייתא ביניהם? ומוכרח מכאן שמחשבה טובה מקבל עליה האדם שכר אף אם לא הוציאה אל הפועל, וכגון שנאנס [ויהיה "מאי ולחושבי שמו וכו' ונאנס ולא עשה" פירוש ל"מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה"] (משך חכמה שמות יב, יג, ד"ה והיה הדם לכם לאות) וצריך לתקן את הד"ה ברש"י שהזכיר שם; וכרש"י פירש גם המאירי – ראה לעיל לט, ב הערה 20).

מצרף מחשבה טובה למעשה/י¹¹. ומבאר בשם המשך חכמה (על הפטרת שבת הגדול) שזה דווקא במצווה שבין האדם למקום אבל בין אדם לחברו לא נחשב כעשאה, שהרי אם ראובן מתחייב ליתן משהו לשמעון בתנאי שיעשה איזה דבר ונאנס ולא עשאו ההלכה שלא חייב לו כי לא התקיים התנאי, שהרי חברו לא קיבל (כמבואר בש"ך חו"מ כ"א ג), אבל הקב"ה שמתחייב ליתן שכר על מצווה בתנאי שיעשה אותה, כיון שבאמת רצה אע"פ שלא עשה, אין הקב"ה צריך את המצווה אלא את הרצון.

י. אבל צריך שלא לקרר דעתו בזה. במה שהוא פטור מחמת האונס. רק לעשות עבודת ה' בפועל – צ"ע כיצד יתכן לקרר דעתו בזה שהוא פטור. הרי אנו מדברים באיש כשר איש אמונה שעושה המצוות גם לפני משורת הדין, ולא במי שהוא במדרגת הצדק שעושה מצוות רק לצאת ידי חובה. ובשלמא אם היה מביא את המימרא מברכות ו. שהביא בתורה סו חשב לעשות מצוה ונאנס וכו' ניחא שגם אדם כשר יכול לטעות שכבר נחשב לו שעשה אבל אם הוא פטור כמבואר כאן הרי פטור זו לא סיבה לאדם כשר להניח ההשתדלות לקיים את המצווה בפועל.

יא. אעפ"כ. גם זה טוב. כשאוחזין בזה. שאין רוצין לצאת עם האונס – דהיינו מה שלא רוצה לצאת בזה שהוא אנוס גם זה טוב. צ"ע הרי זה הטוב ביותר ולא רק שגם זה טוב. היתכן שהכסופים כשניחא ליה באונס טובים יותר, הרי כשניחא ליה בהם הוא מתקרר מהכסופים. ולכאורה זו סתירה למה שאמר שצריך שלא לקרר דעתו בזה שהוא פטור, ואיך אומר כאן על זה בעצמו שגם זה טוב, דמשמע שהכסופים לבד כשהוא אנוס זה טוב יותר? אולי הכוונה כי תמיד צריך להוציא מכח אל הפועל וזה העיקר אבל כשהוא באמת אנוס אזי גם זה טוב שלא מקרר עצמו בזה בזה אלא נשאר עם כסופים גדולים. רוצה לומר שמה שאמר גם זה טוב הכוונה ביחס לכשהוא לא אנוס שאזי הכסופים מביאים לידי מעשה.

עד כאן ההקדמה

*

שיחה יד

אֲנִי מִקְנָא מֵאִשׁ כָּשֶׁר (שְׁקוּרִין עֲרֵלִיכֶר יְהוּדִי), פִּי נִדְמָה שְׁהוּלָךְ בֶּן אָדָם עִם דִּקְיָן וְכִרְפָּשׁוֹת דהיינו מעיים (שהם הצינור שבו עובר המאכל מיציאתו מהקיבה עד יציאתו לחוץ) **וְאֶבְרִים בְּשָׂאֵר כָּל הָעוֹלָם** (נראה שרומז לאיש כשר שעדיין יש לו יצה"ר בפרט תאוות אכילה שלזה רומז הדיקן שהם המעיים, וכמבואר בתורה סו שיש אנשים כשרים שבגלל תאוות אכילה עובדים את ה' ית' במוחין דקטנות, דהיינו עם יצה"ר, **וְאֶף-עַל-פִּיֶּךָ בְּאֵמֶת הוּא עֲנִין אַחֵר לְגִמְרִי**)¹², **פִּי אִישׁ כָּשֶׁר יָקָר מֵאִד, אֲשֶׁרִי לוֹ**. כי איש כשר הוא מי שיש לו כסופים ורצון חזק מאד לעשות את רצון ה' ית' ולהמליך אותו על עצמו. **וְהַעֲקָר הוּא הָרָצוֹן וְהַפְסוּפִין**¹³. דהיינו אע"פ שעדיין לא זכה להכניע את יצרו הרע אבל כיון שלא נח ולא שוקט ברצון והכסופים לזכות לזה, הוא איש כשר, ועל כן אדרבה יש יתרון במה שעובד את ה' ית' עם יצה"ר כמבואר בתורה מט תנינא, עד כדי כך שרבונו כיון שבעצמו כבר הרג את היצה"ר הגשמי מקנא בו.

ואע"פ שהעיקר הוא הרצון והכסופים לקדושה דהיינו שרוצה מאד לשבר את היצה"ר כדי שיוכל לזכות ליותר קרבת ה' ויותר להמליכו, אע"פ שהוא רצון אמיתי שאם היה יכול בודאי היה עושה, ורק מצד יצרו הרע הוא אנוס עדיין, נקרא איש כשר, כי כנ"ל העיקר הם הרצון והכסופים לקדושה, **וְאֶף-עַל-פִּי שְׁאִין לְצֵאת בָּזָה**

¹¹ ראה שוטנשטיין שם הערה 18. הפסוק אומר ששניהם נכתבים כאחד בספר הזכרון לפני ה': "וְיָרָא ה'" – המקיימים את המצוות בפועל, ו"חֲשָׁבִי שְׁמוֹ" – אלה החושבים לעשות מצוה, אף על פי שלא עשאוה, הרי שהחושב לעשות מצוה שקול כמו זה שעשאה (עיון יעקב, וראה עוד שם שמוכיח מסדר הפסוק; ועיון רי"ף בעין יעקב שמוסיף הוכחה מהפסוק שאחריו, שם כתוב: "וְחִמְלִיתִי עֲלֵיהֶם כָּאִשׁ כָּשֶׁר יִחְמַל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעֶבֶד אֹתוֹ". הרי שגם זה שרק חשב לעשות הוא בעיני הקב"ה כאילו עבד אותו בפועל).

¹² עיון תורה קטז תנינא ... כי יש טועים סוברים, שצריכין להפיר את הצדיק או שאר דבר שבקדושה להפירו בפניו בצלמו ודמותו, שיהיה משנה בדמותו ובתנועותיו דיקא, ובאמת לא כן הוא. כי הצדיק הוא בדמות וצלם ככל האנשים ואין בו שום שנוי, ואף-על-פי-כן הוא ענין אחר לגמרי, ושאר בני-אדם אינם בדמותו כלל באמת לאמתו, כמו שאמר רבנו ז"ל, שאיש הכשר נדמה שהולך עם פרפשות ודיקין כמו שאר בני-אדם, ואף-על-פי-כן הוא ענין אחר לגמרי. וכן ארץ-ישראל באמת היא מבדלת ומפרשת לגמרי משאר ארצות ככל עניניה ובחינותיה. ואמר רבנו ז"ל, שארץ-ישראל יש לה רקיע אחר משאר ארצות, וכמוכן בזה הקדוש פרשת תרומה. אף אף-על-פי-כן בגשמיות לפי מראה עיני האדם אין רואים שום שנוי בין ארץ-ישראל לשאר ארצות, כי אם מי שזוכה להאמין בקדושתה, יכול להבחין קצת ההפרש. כמו-כן הצדיק והאנשים פשרים לערך שאר העולם, שבאמת הם דומים ככל תנועותיהם כשאם בני-אדם בדמותם וצלמם, ואין ביניהם הפרש בגשמיות לכל מראה עיני בשר, ואף-על-פי-כן באמת לאמתו אנו מאמינים שהם מפרשים ומבדלים לגמרי. כי איש כשר הוא ענין אחר לגמרי כנ"ל, מפל-שפן הצדיקים האמתיים. וענין זה נצרך לכמה ענינים, והבן זה מאד:

¹³ בראשית פרק ל"א פסוק ל': אמר לבן ליעקב "...כי נכסף נכספתה לבית אביך וגו'" ופירש רש"י: נכספתה – חמדת. בתהלים פרק פ"ד פסוק ג': "נכספה וגם כלתה נפשי וגו'" מפרש מצודת דוד נכספה – מתאוית, והמלבי"ם מפרש – מתאווית, משתוקקת.

(כמבאר במאמר ויהיו נא פי שנים/כא), פי צריכין להוציא מפה אל הפעל דוקא, פי אף-על-פי ש"אנס רחמנא פטרה"/כב. עם כל זה, זהו למי שרוצה לצאת החוב, דהיינו מי שהוא במדרגת הצדק/כג שעושה מצוות רק לצאת ידי חובה, אבל צריך שלא לקרר דעתו בזה במה שהוא פטור מחמת האנס, רק לעשות עבודת ה' בפעל (כמבאר כל זה במאמר הנ"ל בתורה סו עין שם). ואע"פ שגם לאיש כשר איש אמונה אמרו חז"ל (ברכות ו.ו/כד) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. שתי תשובות בדבר אחת שזה רק כאילו/כה, והשנייה אפילו למ"ד כעשאה ממש, בשלמא בקיום מצווה אם נחשב שקיים יש צד לקרר עצמו בזה, אבל כגון לעשות תשובה או לבוא לצדיק א"א לומר שהכסופים לזה הם כמו התשובה עצמה ולהיות ממש אצל הצדיק. ואפילו לפי המבואר בשיחה נא הנ"ל ועוד ספרים כנ"ל מעלת הרצון על המעשה בפועל, הכוונה רק כשהרצון הוא אמיתי שרק אונס גדול מאד מונע ממנו לבא למעשה. ועיין תורה סו שבאמת על דבר שבקדושה אין מניעה שא"א להתגבר עליה כשהרצון הוא אמיתי. ועיין תורה מו תנינא/כו שלכל אחד יש מניעות רק לפי כוחו/כז.

כא עיין סוף תורה סו – וכלל הדברים האלה, שכל מה שהאדם חושק באמת, בודאי יוכל לגמרו ולהוציא מפה אל הפעל, ולא יוכל למנעו מזה שום מניעה ואנס, רק צריך שיהיה החשק גדול מאד, כפי מעלת החשק. וזה יוכל להבין מהמניעה בעצמה, שפשוטא המניעה מתגברת ומשתטחת ועומדת לפניו, ומונעת אותו מאד, ידע ויבין מזה, שהחשק גדול מאד כנ"ל. ועל פן צריך להתגבר שיהיה לו חשק גדול מאד מאד, כפי החשק וכפי המניעה כנ"ל, ואז בודאי יוכל לגמרו כנ"ל: פי אין להאדם לפטור את עצמו ולמצא לעצמו תרוץ על ידי המניעה, לומר שהוא חפץ לעשות אותו הדבר, רק שאי אפשר לו מחמת המניעה והאנס, ועל פן יהיה נחשב לו כאלו עשאה, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ו.ו): חשב לעשות מצוה, ונאנס ולא עשאה – כאלו עשאה. פי באמת בודאי כשיש לו אנס, נחשב כאלו עשאה, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה. אבל כל זה נאמר על מי שרוצה לצאת בזה, אזי יוצא בזה, כי מה לו לעשות, כי יש לו אנס. אבל מי שאינו רוצה לצאת, רק שהוא רוצה המצוה בעצמה, או הדבר שבקדושה שרוצה לעשות, הוא חפץ בהדבר עצמו, אם כן מה מועיל לו, מה שמקלין לו שנחשב כאלו עשאה, כי אינו מקרר דעתו כלל בזה, כי הוא תאב וחפץ ומתגעגע מאד לעשות המצוה בעצמה, ולא לצאת עם ה'כאלו', שנחשב כאלו עשאה. כי באמת ראוי לאיש ישראלי, שיגמר חפצו ורצונו בכל דבר שבקדושה מוכח אל הפעל. ואזי, כשחושק מאד באמת, ואינו מקרר דעתו כלל במה שנחשב עליו כאלו עשאה, אזי בודאי יגמור הדבר ויוציאו מוכח אל הפעל, וישבר ויבטל כל המניעות ואנסים, כי הם לא באו רק בשביל החשק, וכשיש לו החשק הראוי לאותו המניעה כפי גדל מעלת החשק, אזי ממילא נתבטל האנס והמניעה כנ"ל:

כב בבא קמא דף כח: – מתני' נשברה כדו ברה"ר והוחלק אחד במים או שלקה בחרסית חייב רבי יהודה אומר במתכוין חייב באינו מתכוין פטור.....גמ' ר' יהודה אומר במתכוין חייב [וכו'] ה"ד מתכוין אמר רבה במתכוין להורידה למטה מכתיפו א"ל אביי מכלל דמחייב ר"מ אפילו נפשרה א"ל אין מחייב היה ר"מ אפי' אונה בידו אמאי אנוס הוא ואנוס רחמנא פטריה דכתיב [ודברים כב-כו] ולנערה לא תעשה דבר וכי תימא ה"מ לענין קטלא אבל לענין נזקין חייב והתניא נשברה כדו ולא סלקו נפל גמלו ולא העמידו ר"מ מחייב בהזיקן וחכמים אומרים [ודף כט]. פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ומודים חכמים לר"מ באבנו סכיני ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו שהוא חייב ומודה ר"מ לרבנן במעלה קנקנין על הגג ע"מ לנגבן ונפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו שהוא פטור.

כג מדרגת צדק – ראה סוף תורה פז – וזה שכתוב (בזוהר בלק דף קצח): והיה צדק אזור מתניו ואמונה אזור חלציו, הינו צדק והינו אמונה, אלא עד לא אתחברת אמת בהדה אקרי צדק, בין דאתחבר אמת בהדה אקרי אמונה, וכל טיבו וכל נהורא שריא בה: וראה תורה כג אות ה' – וכל המצוות שאדם עושה אותם בלא ממוץ, הינו שאין רוצה להפסיד ממוץ בשביל המצוה, זה הבחינה נקרא צדק, וזה צוית צדק עדותיך, אבל כשחביב כל כך המצוה, עד שאין מרגיש בהפסד ממוץ, זאת הבחינה נקרא אמונה, פי עקר אמונה הוא בממוץ, כשמשבר תאות ממוץ כנ"ל, ששם פנים דקדושה.

והביאור בזה כי צדק מלכותא קדישא (פתח אליהו) אלא שכיון שהיא מלכות לית לה מגרמא כלום על כן כשהיא במדרגת צדק אור האמת שבה הוא מועט רק כדי שתשאר בגבול הקדושה דהיינו שמקיים מצוות רק כדי לצאת חובתו ולא יותר. אבל כשמאיר בה אור אמת גדול אזי נקראת אמונה ואזי מתוך אמונה אדם מקיים את המצוות לפני משורת הדין.

כד ברכות דף ו. – מאי (מלאכי ג-טז) ולחושבי שמו אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

כה עיין ירושלמי גיטין פ"ז ה"ו אונסא כמאן דעביד לא אמרינן, ועיין ספרי פ' ראה פס"ד ותוספתא פאה פ"ד ה"ז שהחושב לעשות מקבל שכר מחשבה ולא שכר עשיה. אמנם י"א שמקבל שכר משלם עיין חיד"א פתח עינים על ברכות ו. ועל קדושין מ. מחשבה טובה מצרפה למעשה, ובחז"ס שו"ת חו"מ סימן א' ד"ה ולפי. ובפירושו לגמ' חולין פו. ד"ה וחייבו ר"ג. עוד עיין לקוטי בתר ליקוטי ד"ה אמר רב אשי בשם החוזה מלובלין שיש מעלה בחושב לעשות יותר מהעושה, וכעין זה בשיחות הר"ן נא ובלק"ה ברכת המזון ד' כ'. ועיין תורה קמב שנחשב לו כלומד ממש.

כו תורה מו תנינא – ודע, שהמניעות שיש לכל אחד לעבודת הבורא יתברך שמו, כגון לנסע להצדיק האמת וכיוצא, ולכל אחד ואחד נדמה לו שהמניעות שלו גדולים יותר משל חברו, וקשה לעמוד בהם. דע, שכלל אחד אין לו מניעות רק כפי בחו, כפי מה שייכול לשאת ולעמוד בהם אם ירצה. ובאמת אין שום מניעה, כי גם בהמניעה בעצמה מלבש שם השם יתברך, ובמבאר במקום אחר (בלקו"א סי' קטו), והמניעה הגדולה שבכל המניעות היא מניעת המוח, דהיינו מה שמחו ולבו חלוקים מהשם יתברך או מהצדיק, כי אפלו כשמשבר המניעות שיש לו לנסע להצדיק האמת ובא לשם, עם כל זה, כשמחו חלוק וקשה לו קשיית על הצדיק, ויש לו עקמומיות בלבו על הצדיק, זאת המניעה מונע אותו יותר מכל המניעות.

כז ועיין לקמן לק"ה ברכת המזון ד' כ'. שיש מניעות שבאמת א"א להתגבר עליהן ורק עליהן נאמר באמת דרחמנא ליבא בעי.

אף-על-פי-כן גם זה טוב, פְּשָׁאוֹחִיזִין בְּזֶה שְׁאִין רוֹצִין לְצַאת עִם הָאֲנָס/כִּחַ, רַק שְׂפִסּוּפוֹ חִזֵּק וּרְצוֹנוֹ תִּקְיָה מְאֹד לְזָבוֹת לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדַת ה' בְּפִעֵל. וְזֶה הָרִצּוֹן בְּעֶצְמוֹ טוֹב מְאֹד. וְאִם אָף-על-פי-כן הוּא אָנוֹס וְאִינוּ זֹכֶה אֶל הָעֲבוֹדָה, הָרִצּוֹן הַנִּלְבָּשֵׁת בְּעֶצְמוֹ הוּא טוֹב מְאֹד.

ראה לק"ה/כ"ט שמה שאומר שיעקר הוא הרצון ועיקר ההתפארות של הקב"ה היא על העקשנות של איש ישראלי שמתגבר על כל המניעות ע"י חוזק הרצון זה כשהאנוס הוא באמת דבר שא"א להתגבר עליו, אבל כשהאנוס הוא מניעות ממון או משפחה וכיו"ב שברצון חזק אפשר להתגבר עליהם אזי אדרבה שם אם לא משבר אותם אזי מתברר שהרצון לא מספיק חזק.

ולמעשה נראה כוונת רבנו שאע"פ שלכאורה רצון שלא מביא להוצאה לפועל אינו רצון שלם, כמבואר בתורה סו הנ"ל, אעפ"כ איש כשר שרוצה להתגבר על תאוותיו, ונדמה לו שיצרו אונסו, צריך לאחוז בשתי הקצוות, גם לא לפטור עצמו מהמלחמה ביצר, ולהסתפק ברצון, וגם לא לפטור עצמו מהרצון, והתפילה להצליח, אף עלפי שכבר נכשל אין ספור פעמים במלחמתו ביצר. כי בודאי שהעיקר היא לשבר את היצר הרע, אעפ"כ גם כשהרצון לא שלם כל כך שיהיה בכוחו להתגבר על המניעה, אעפ"כ כל רצון הוא לעצמו דבר נפלא מאד, ואסור ח"ו להתייאש מלכסוף לנצח אע"פ שנדמה לו שיצרו חזק ממנו.

עד כאן ביאור חברותא לשיחה יד

בענין חשב לעשות מצווה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשה

בגליון סביב לשלחן וירא תשעג מאמרו של הרה"ג אליקים דבורקס – אנוס בקיום מצוה ובמעשה עבירה – אדם שאנוס ואין יכול לקיים מצוה האם הוא פטור לקיים מצוה דהיינו דכל עיקר החיוב במצוה לא הוטל עליו מתחילתו אלא על מי שבידו לקיימה אבל מי שאינו בידו לקיימה התורה לא הטילה עליו כלל את חיוב המצוה, או שמא האנוס חייב במצוה אלא שאינו נענש על ביטולה כיון שאנוס וכמו שהעובר עבירה באנוס אינו נענש. לגבי אנוס במעשה עבירה כתב רש"י בכתובות ד"ג ע"א ד"ה מדאורייתא שמצינו טענת אנוס מן התורה שנאמר "ולנערה לא תעשה דבר" (דברים כ"ב). ותמחו האחרונים שהרי הפסוק נאמר לגבי עונשין דאין מענישין את הנערה היות והיא היתה אנוסה. וכתב בשו"ת חמדת שלמה סימן ל"ח דמפסוק זה לומדים דמעשה הנעשית באנוס אינה נחשבת על העושה, אלא חשובה כאילו נעשית מאליה, והביא ראיה מגמ' עבודה זרה דף נ"ד ע"א דשור הנעבד לע"ז באנוס לא נחשב נעבד וכשר למזבח ולומדים זאת מהפסוק "ולנערה לא תעשה דבר" ומעשה העבירה אינה נחשבת על העושה, וכ"כ בקובץ שיעורים כתובות דף ג' אות ו', וכך כתב בס' בית האוצר להגר"י ענגיל ח"א כלל כ"ד שהעושה מעשה באנוס נחשב שהדבר נעשה מעצמו ולא מתייחס אליו והביא כמה ראיות לדבר עיי"ש. אולם בחידושי מרן רי"ז הלוי בהלכות עכו"ם כתב לפרש דברי הגמ' בע"ז באופן אחר. לגבי קיום מצוה באנוס החקירה שהבאנו שאין האנוס פטור לגמרי מעיקר הדין עד שיקרא שאיננו "בר חיובא" כלל אלא שמחויב הוא ואינו יכול לקיים חיובו, מצינו שכך סובר הט"ז באו"ח סימן ק"ח ס"ק א' ויור"ד סימן שמ"א ס"ק ה' שמי שנאנס ולא התפלל תפילה בזמנה חייב להתפלל שתיים בתפילה האחרת אעפ"י שאם היה פטור מן הדין מלהתפלל אז כגון שהיה אונן פטור מתפילת תשלומין, וכך נקט בשו"ת חלקת יואב קמא אנוס סימן ד' וכך מובא בקהילות יעקב בבא בתרא סימן י' בשם הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל במאסף אהל תורה ובקובץ הערות סימן מ"ח אות י"ד. בס' אתוון דאורייתא כלל י"ג כתב לחלק בין

^{כ"ה} גם זה טוב – דהיינו מה שלא רוצה לצאת בזה שהוא אנוס. צ"ע משמע שהכסופים כשהוא אנוס טובים יותר, לכאורה זו כסתירה, שהרי אמר שצריך שלא לקרר דעתו בזה שהוא פטור, ואיך אומר כאן על זה בעצמו שגם זה טוב, דמשמע שהכסופים לבד כשהוא אנוס זה טוב יותר?

^{כ"ט} לק"ה ברכת המזון ד' אות כ – ועקר העקשנות הוא ברצון, שזהו עקר ההתגברות על המונעים לזכות לפעל מה שהוא רוצה בעבודת ה'. פי אפלו אם יהיה עקשן גדול ביותר בעבודת ה', אף על פי כן בודאי יש מניעות כאלה שאי אפשר לאדם לשפכם. למשל, כשאדם צריך לנסע לצדיק אמת ויש לו מניעות רבות ועצומות, כגון מחותנו ואביו ואמו ושאר בני העולם וכו', והוא מתגבר ומתחזק ומשבר כל המניעות האלו, ועדין יש לו מניעות מחמת ממון, והוא משבר גם מניעות אלו, כגון שמפקיר כל מה שיש לו ומוכר או ממשכן כסותו בשביל לנסע להצדיק או שהולך רגלי, אף על פי כן אם מתגברת מדת הדין, חס ושלום, למנעו, חס ושלום – יכולים למנעו, חס ושלום, בודאי במניעות כאלה שלא יוכל לשפכם, פי בודאי יש מניעות רבות בעולם שאי אפשר לשפכם, כגון תפיסה בכבלי ברזל, חס ושלום, או חולאת חס ושלום, וכיוצא כאלה רבות, חס ושלום. וכן למשל, בענין שאנו עוסקין בו לילך ולנסע לארץ ישראל שהוא עקר נצחון המלחמה פנ"ל, וצריכין להיות לזה עקשן גדול מאד פנ"ל, אבל אף על פי כן אם יהיה האדם עקשן אלה פעמים, אם הים עומד לפניו ואין לו ספינה לעבר בו, ואין בידו מעות, או שאין נמצא ספינה כלל, או שהוא שעת מלחמה, חס ושלום, וכיוצא, מה יועיל העקשנות שלו כי בודאי אי אפשר לקפץ לתוך הים, כי לאו כל אדם זוכה שהשם יתברך יקרה בשבילו את הים, על פן עקר העקשנות הוא רק ברצון, שאיך שהוא על כל פנים לא יחליש את הרצון. ואפלו אם מונעים אותו באפלים ורכבות מניעות, שנדמה לו שאי אפשר לשפכם בשום אופן, אף על פי כן הוא יעשה את שלו וירצה בכל פעם ברצון חזק יותר, כי החשק והרצון צריך שיהיה כפי המניעה, כמבאר בהתורה "ויהי נא פי שנים" (בסימן סו). ואם יהיה עקשן בהרצון, לכלי להניח את הרצון והכסופים דקדשה בשום אופן, אף אם מפילין אותו כמו שמפילין אותו, חס ושלום, רחמנא לצלן, אזי סוף כל סוף בודאי יעזרו השם יתברך לשבר ולבטל כל המניעות, ויזמין לו כל מה שצריך לנסיעה לארץ ישראל או לשאר דברים שבקדשה, ויחזרו ויסיעו בכל מיני סיועות, כי המניעה לא היתה כי אם בשביל החשק, שהוא עקר הנסיון שמנסין את האדם – אם יעזב ויניח את החשק והרצון דקדשה מחמת המניעה, וכשהוא עקשן בדעתו ועומד בנסיון, ואינו מניח את הרצון והחשק דקדשה בשום אופן, אזי בודאי ישבר את כל המניעות, והמניעות יתפכו לישועות – שיעזרו וישיעו השם יתברך ויסבב עמו סבות לטובה, באפן שיגמר ויוציא אל הפועל הדבר שבקדשה שהוא רוצה.

מצוה שהיא רק בין הקב"ה בלבד שאז האונס פוטר מעיקר חיובו, לבין מצוה שהיא תועלת לחבירו כמו פריעת חוב וכדומה שאז עיקר החיוב ישנו שצורך התועלת הרי קיים עדין אלא שאונס הוא ואינו יכול לקיים חיובו.

עוד שם כמה צדדים שיש לדון בזה הובא שם העתקתי אותם לעיל בקושיות.

עוד יש לדון מה שכתוב "כאילו עשאה" דאינו כמו שקיימו בפועל ממש, אלא כאילו בכ"ף הדמיון ושדב"ז מכפר על עבירות שהוא כאילו כגון כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה. וכ"כ בשו"ת חקרי לב או"ח סימן ב', וכן מבואר בשו"ת חכם צבי סימן ע"ז ובית יצחק יור"ד ח"ב סימן צ"ז, ובשו"ת מהרש"ם ח"ה סימן מ"ו. אולם באשל אברהם (בוטשאש) סימן קל"א על מג"א סק"ה כתב בתוך דבריו דכאילו עשאה, היינו שהוא מקבל שכר כאילו עשאה ממש, וכ"כ בס' בסף הקדשים חו"מ הלכות